FAHR-ÜL-İSLÂM PEZDEVÎ (Ali bin Muhammed)

Mâverâünnehr'de yetişen Hanefî fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ali bin Muhammed bin Hüseyn bin Abdülkerîm bin Mûsâ bin Îsâ bin Mücâhid en-Nesefî el-Pezdevî'dir. Künyesi Ebü'l-Hasen'dir. "Fahr-ül-İslâm" lakabı ile meşhûr oldu. 400 (m. 1009) yılları civarında İran'ın Pezde (veya Bezde) şehrinde doğup yetiştiği için, "Pezdevî" nisbetiyle meşhûr olmuştur. Pezde, Nesef'ten 6 fersah (34,1 km.) uzakta müstahkem bir kaledir. Kale adı, yanında kurulan şehrin de ismi olmuştur. Babası Muhammed, Semerkand ve Buhârâ'da kadılık (hâkimlik) vazîfesinde bulunmuş, daha sonra bu vazîfeden ayrıldığında Pezde'ye gidip oraya yerleşmişti. Kardeşi Muhammed bin Muhammed el-Pezdevî de, Mâverâünnehr'de Hanefî âlimlerinin en büyüklerinden olup, "Sadr-ül-İslâm" lakabı ile meşhûr oldu. Onun kitapları kolay anlaşıldığı için, "Ebü'l-Yüsr" diye künyelenmiştir. Fahr-ül-İslâm Pezdevî de, kitaplarının zor anlaşılması sebebiyle "Ebü'l-Usr" künyesi ile

meşhûr oldu. Birçok eser yazdı. 482 (m. 1089) senesi Receb ayının beşinde Keşş denilen yerde vefât etti. Cenâzesi Semerkand'a götürülüp defnedildi.

Fahr-ül-İslâm Pezdevî, Hanefî mezhebi âlimlerinin büyüklerindendir. Hanefî fıkhının fürû' ve usûl bilgilerinde zamanındaki âlimlerin İmâmı, en büyüğü idi. Çok sayıda mu'teber kitapları vardır. Çeşitli ilimleri de kendinde toplamıştı. Hele usûl-ı fıkha dâir yazdığı ve "Usûl-i Pezdevî" adıyle bilinen çok kıymetli bir kitabı, bütün İslâm ülkelerinde mu'teber, mu'temed bir eser olup, bir güneş gibi açık ve nûr saçmaktadır. Kâsım bin Kutlubega, "Tabakât-ı Hanefîye" ismindeki eserinde diyor ki, "Ben, bu kitapdaki hadîs-i şerîfleri tahric eyledim. Benden önce onunla kimse meşgûl olmamıştı. Ebü'l-Meâlî Muhammed bin Nâsr-ı Hatîb, ondan hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir." Tefsîr, hadîs ve fıkıh ilimlerinde de meşhûr ve mu'teber olan kitapları vardır.

Kardeşi Ebü'l-Yüsr Muhammed bin Muhammed el-Pezdevî de, Hanefî fıkhının usûl ve fürû' bilgilerinde büyük bir âlimdi. O, Ebû Ya'kûb Yûsuf bin Muhammed en-Nişabûrî'den ilim. Öğrenip yetişti. Semerkand'da kadılık (hâkimlik) yaptı. Zamanındaki âlimlerin İmâmı, en büyüğü idi. Ona, şarktaki ve garbtaki her memleketten ilim öğrenmeye gelirlerdi. "Ebü'l-Yüsr" diye meşhûr olmasının sebebi, kitaplarında yüsr'e, ya'nî kolay anlaşılmaya çok dikkat etmesiydi. Ömer bin Muhammed en-Nesefî, "Kitâb-ül-kand" adındaki eserinde; "Ebü'l-Yüsr Pezdevî, Mâverâünnehr'de eshâbımızın, ya'nî Hanefî âlimlerinin şeyhi idi. İmâmların İmâmı idi. Kayıtsız şartsız İmâm olduğu kabûl edilmişti. Doğudakilerin ve batıdakilerin sığınağı oldu. Bütün talebenin maksûdu idi. Gelip derslerinde bulunmak, istifâde etmek arzusunda idiler. Fıkıh ilminin usûl ve fürû' mes'elelerine âit tasnifleri ve kitapları ile cihan aydınlanmış, şereflenmiş idi. 493 (m. 1099) senesi Receb ayında Buhârâ'da vefât etti. Sem'ânî de onun, 421 (m. 1030) yılında doğduğunu bildirmektedir.

Fahr-ül-İslâm Pezdevî, mezhebini ezbere bilmekte darb-ı mesel olmuştu. Onun bu büyüklüğü herkes tarafından bilinmekte ve her zaman konuşulmakta idi. Sem'ânî diyor ki, "O, Mâverâünnehr'in fakîhi, imamların ve en büyük âlimlerin üstadı, İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe hazretlerinin mezhebinin kuvvetli ve büyük sâliki idi." Mâverâünnehr'in en büyük fakîhlerinden olan Şems-ül-eimme Muhammed bin Sehl es-Serahsî ile aynı asırda yaşamış ve Abdülazîz bin Ahmed el-Halvânî tarafından idâre edilen medresede İmâm-ı Serahsî'ye arkadaşlık etmişti. Ayrıca o, hadîs ilmini de tahsil edip, birçok hadîs-i şerîf rivâyetinde bulunmuştur. Arkadaşı olan Semerkand hatîbi Ebü'l-Meâlî Muhammed bin Nasr bin Mensûr el-Moydânî ve kendi oğlu Kâdı Ebû Sabit el-Pezdevî, ondan rivâyette bulunmuşlardır. Bir ara Semerkand'a gitmiş ve orada ders okutmuştur.

Başlıca eserleri şunlardır:

1. Kenz-ül-vüsûl ilâ ma'rifet-il-usûl: "Usûl-i Pezdevî" adı ile bilinen ve usûl-i fıkıh ilminde en mu'teber ve bütün âlimler tarafından i'timâd edilen kıymetli bir eserdir. Usûl-i fıkıh, İslâm dîninin fürû'a ya'nî amelî yönüne âit hükümlerini, Kitab (Kur'ân-ı kerîm), Sünnet, İcmâ'i Ümmet ve Kıyâs-ı fukahâ adı verilen, dinde dört sağlam delîlden istinbât (çıkarmak), yollarını bildiren bir ilimdir. Bu ilmin faydası, hükümleri doğru olarak çıkarmaktır. Bu konuda çok kıymetli kitaplar yazılmıştır, bunlardan biri de, Fahr-ül-İslâm Pezdevî'nin kitabıdır. Osmanlı Devleti zamanında medreselerde çok okutulan ve önem verilen bu kitab, teferruatlı ve i'câzın mükemmel bir örneği sayılan bir usûl-i fıkıh kitabıdır. Matbû bir eserdir. Diğer eserleri matbû değildir.

Fahr-ül-İslâm'ın "Usûl"ünün çok şerhleri yapılmıştır. En güzeli ve en meşhûru Abdülazîz Ahmed bin Muhammed el-Buhârînin "Keşf' adındaki şerhidir. Bir şerhi de, Ahseykesî'nin "Tahkîk" adındaki kitabıdır. Şeyh Ekmelüddîn'in de "Takrir" adında bir şerhi vardır. "Câmî" kitabının sahibi diyor ki: Ben, Pezdevî Usûlünü, Buhârî'nin "Keşf ve Haddâd ve Cünfûrî şerhleri ile beraber mütâlâa ettim. O, nefis ve âlimlerin i'timâd ettiği kıymetli bir eserdir.

2. El-Mebsût Onbir cildlik bir fıkıh kitabıdır.

3. Tefsir-ül-Kur'ân: Herbiri Kur'ân-ı kerîm kalınlığında, yüzyirmi cild olan bu eserin bir nüshasına rastlanamamıştır. Bugüne kadar ele geçmemiştir.

4. Şerh-i Câmi-i kebîr ve Câmi-i sagîr Usûl ilmine âit olan iki kıymetli eserdir. Bize kadar gelemiyen eserlerindendir. İmâm-ı Muhammed Şeybânî hazretlerinin, Hanefî fıkhını anlatan kitaplarının şerhidir.

5. Ginâ-ül-fukahâ: Fıkıh ilmine dâir olup, bugün bir nüshasına rastlanamamıştır. Kaynaklarda zikredilmektedir.

6. Er-Risâle fî kırâat-il-musallî,

7. Zellet-ül-Kârî,

8. Ez-Ziyâdât Fıkıh ilminin fürû' mes'elelerini anlatan bir eserdir. Bu eserin bir nüshası, Süleymâniye Kütüphânesi'nde (Fâtih, No: 1665) ile kayıtlıdır.

9. Ziyâdât-üz-ziyâdât "Ziyâdât" kitabının sonunda vardır.

10. Şerh-ül-hidâye: "Hidâye" adındaki fıkıh kitabının nikâh babına kadar olan kısmının şerhini içine alan bir eserdir.

Fahr-ül-İslâm Pezdevî, fıkıh usûlüne dâir yazdığı kitapta buyuruyor ki:

"İlim iki kısımdır: Birincisi; tevhîd ve sıfat ilmi. Diğeri de; fıkıh, şerîatler ve ahkâm ilmidir. Birinci kısımda asıl olan, Kitab ve Sünnete yapışmak, nefsin arzularından, isteklerinden ve bid'atlerden uzaklaşıp, Ehl-i sünnet vel-cemâat yolunda bulunmaktır ki, Eshâb-ı Kirâm ve Tabiîn bu yol üzerinde idiler; Selef-i Sâlihîn bu yol üzere yürüdüler. Bu yol, din büyüklerinin üzerinde bulunduğu yoldur. Selefimiz ki, İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf, İmâm-ı Muhammed Şeybânî ve onların mezhebine tâbi olan âlimlerin hepsi bu yol üzere idiler. İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe, bu yolun akaidi. (inanılması gereken akideleri, îmân esasları) ile alâkalı olarak "El-Fıkh-ül-ekber" kitabını yazdı. Burada hak olan, doğru, gerçek olan i'tikâdı, îmânı bildirdi.

Allahın Peygamberinin ve O'nun Eshâbının yolunu kitaplara geçiren, değiştirilmekten ve bozulmaktan koruyan Ehl-i sünnet âlimleridir. Ehl-i sünnetin reîsi ve kurucusu, İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe Nu'man bin Sâbit'tir.

Şer'î ilimlerin kaynağı Kitab, Sünnet, İcmâ' ve bunlardan istinbât olunan (çıkarılan) Kıyâs'tır.

Kitab: Allahü teâlâ tarafından, Cebrâil isminde bir melek vâsıtasıyle Muhammed aleyhisselâma Kureyş kabilesinin lügatı, dili ile vahyedilen Kur'ân-ı kerîmdir. Kur'ân-ı kerîmin kelimeleri Arabcadır. Fakat bu kelimeleri yan yana dizen Allahü teâlâdır. Bu Arabî kelimeler, Allahü teâlâ tarafından dizilmiş olarak âyet hâline gelmiştir. Cebrâil aleyhisselâm, bu âyetleri, bu kelimelerle ve bu harflerle okumuş, Muhammed aleyhisselâm da mübârek kulakları ile işiterek, ezberlemiş ve hemen Eshâbına okumuştur. Kur'ân-ı kerîmin tamâmı mushaflara yazılmış ve Resûlullahtan (aleyhisselâm) yanlışsız olarak tevâtür yolu ile nakledilmiştir.

Sünnet: Dinde ta'kib edilen yola denir. Resûlullahın (aleyhisselâm) kendiliğinden yaptığı ve kaçındığı şeylerdir. Resûlullahın sözleri, yaptıkları ve başkalarının yaptığını görüp beğendiği için men etmediği, yasak olduğunu bildirmediği şeylerdir. Kavli, fiili ve takriri sünnet olmak üzere üçe ayrılır. Sünnet, farz ve vâcib emirlerden sonra, müslümanlardan edası, yapılması istenenlerdir. Peygamberimizin sözlerine "Hadîs-i şerîf denir. Dinde, Kur'ân-ı kerîmden sonra en kuvvetli senet, vesîka hadîs-i şerîflerdir. (Sünnet kelimesinin dînimizde üç ma'nâsı vardır. Kitab ve sünnet birlikte söylenince; kitab, Kur'ân-ı kerîm, sünnet de hadîs-i şerîfler demektir. Farz ve sünnet denilince; farz, Allahü teâlânın emirleri, sünnet ise, Peygamberimizin (aleyhisselâm) sünneti ya'nî emirleri demektir. Sünnet kelimesi yalnız olarak söylenince bütün ahkâm-ı İslâmiyye demektir.)

İcma': Her asırdaki adâlet ve ictihâd sahibi âlimlerin bir mes'elede sözbirliği ile olur. İcma' huccettir, delîldir. İcma' mes'elesinde, âlimlerin çokluğu veya azlığı önemli değildir. İcmâ', derece derecedir. En kuvvetli icmâ', Eshâb-ı Kirâmın icmâ'ıdır. Çünkü onda hilâf yoktur.

Kıyâs: Dinde açıkça emir veya yasak edilmemiş işlerin hükümlerini, Kur'ân-ı kerîmde, hadîs-i şerîflerde ve icmâ'-i ümmette açıkça bildirilen hükümlere benzeterek çıkarmaya denir. Bu kıyâsı, benzetmeyi yaparak, açıkça emir veya yasak edilmemiş işleri, açıkça bildirilenlere benzetilmelerini, Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde derin âlimlere emretmektedir. Bu benzetmeyi yapabilecek âlimlere "Müctehid" denir.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 192

2) Fevâid-ül-behiyye sh. 124, 125

3) Miftâh-üs-se’âde cild-2, sh. 184

4) Tabakât-ül-fukahâ (Taşköprülüzâde) sh. 85, 86

5) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 578, 1005